

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz · Rafał Michalczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa

Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słusznie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

Wstęp

Andrzej Grabowski

Lista argumentów, toposów i schematów rozumowań prawniczych, do których komentarze przedstawiamy poniżej, powstała w drodze selekcji uwzględniającej katalogi różnorodnych argumentów i dyrektyw dotyczących rozumowań prawniczych, mianowicie:

1. katalogu 64 toposów prawniczych, zebranych przez Gerharda Strucka w pracy *Topische Jurisprudenz. Argument und Gemeinplatz in der juristischen Arbeit* z 1971 r. (Struck 1971: 20n);
2. katalogu 15 argumentów interpretacyjnych, autorstwa Giovanniego Tarella, pochodzącego z jego monografii *L'interpretazione della legge* z 1980 r. (ILEy: 312n)¹;
3. katalogu 18 dyrektyw wykładni prawa, przedstawionych w *Sądowym stosowaniu prawa* Jerzego Wróblewskiego z 1988 r. (SSP: 130n)²;
4. listy 86 łacińskich paremii prawniczych, umieszczonych na kolumnach budynku Sądu Najwyższego w Warszawie w 1999 r. (zob. Kacprzak, Krzynówek, Wołodkiewicz 2011);
5. katalogu 44 toposów prawniczych, pochodzącego z pracy Jerzego Stelmacha *Kodeks argumentacyjny dla prawników* z 2003 r. (Stelmach 2003: 87n);

¹ Trzynaście z tych argumentów, oprócz dwóch ostatnich, zostało przedstawionych również – za Tarellem – przez Perelmana w książce *Logique juridique. Nouvelle rhétorique* z 1976 r., przetłumaczonej w 1984 r. na język polski (zob. LPNR: 90n).

² Pierwszą wersję katalogu tych dyrektyw przedstawił Wróblewski już w 1959 r. (zob. ZTWPL: 245n).

6. list dyrektyw interpretacyjnych, inferencyjnych (tzw. argumentów logiki prawniczej) i walidacyjnych (zwłaszcza reguł kolizyjnych), przedstawionych w monografiach Macieja Zielińskiego *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki* (WPZiel: 277n) i Lecha Morawskiego *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz* (WOSKom: 63n) oraz *Zasady wykładni prawa* (ZWP: 51n).

Po dodatkowym uwzględnieniu podstawowych zasad i wartości wyrażonych (wprost i nie wprost) w Konstytucji RP z 1997 r. oraz odrzuceniu powtarzających się w tych katalogach argumentów i toposów prawniczych powstała lista obejmująca 217 pozycji, stanowiąca przedmiot wyboru, podczas którego kierowano się przede wszystkim dwoma kryteriami jakościowymi i jednym ilościowym. Po pierwsze z uwagi na z góry założone tło i kontekst analiz – teorię i praktykę konstytucyjnego państwa prawa – pierwszeństwo wyboru i, w konsekwencji, pewną nadreprezentację w katalogu argumentów ostatecznie podlegających badaniu uzyskały te argumenty i toposy, które skrótowo określić można mianem konstytucyjnych. W istocie: są one bezpośrednio wyrażone w Konstytucji, zazwyczaj w postaci spożytywizowanych reguł lub zasad prawnych, albo przynajmniej zostały z tekstu Konstytucji wyinterpretowane przez Trybunał Konstytucyjny i stale pojawiają się w jego orzecznictwie. Po drugie z uwagi nie tylko na przyjęcie teoretycznoprawnej perspektywy konstytucyjnego państwa prawa, lecz także na kompetencje większości członków zespołu badawczego w *Komentarzu* opracowano najważniejsze argumenty teoretyczne i aksjologiczne, mające uniwersalny, ponadgałęziowy obszar zastosowania w dyskursie i argumentacji prawniczej. Dodatkowym zaś, zdroworozsądkowym kryterium ilościowym³ było ograniczenie listy argumentów i toposów prawniczych podlegających skomentowaniu do około setki, podyktowane m.in. względami redakcyjnymi i publikacyjnymi. Zastosowanie tych kryteriów spowodowało bardzo oszczędne, wręcz przykładowe ujęcie w *Komentarzu* argumentów i toposów dogmatyczno-prawnych (właściwych dla poszczególnych gałęzi prawa, innych niż prawo

³ Należy podkreślić, że było to jedyne kryterium ilościowe; w szczególności ustalając ostateczną listę argumentów i toposów podlegających opracowaniu, nie wzięto pod uwagę częstotliwości ich zastosowania w orzecznictwie polskich sądów i trybunałów. Nawiasem mówiąc, taka analiza ilościowa w odniesieniu do orzecznictwa TK została już dokonana (zob. Winczorek 2016: 377n).

konstytucyjne). Zdajemy sobie sprawę z tego, że ich liczba oscylująca wokół 25 może budzić niedosyt i niezadowolenie prawników praktyków i dogmatyków prawa. Ci pierwsi dysponują już jednak wieloma komentarzami do kodeksów i najistotniejszych ustaw, napisanymi przez tych drugich. Stąd też wydaje się, że przemyślana decyzja o tak skromnej reprezentacji argumentów i toposów dogmatycznych w naszej publikacji da się obronić – tym bardziej że zarówno prawnicy praktycy, jak i dogmatycy prawa nie dysponują z kolei zbiorczym omówieniem teoretycznych (analitycznych) oraz konstytucyjnych argumentów i toposów prawniczych, dokonany na wspólnej podstawie metodologicznej i teoretycznoprawnej (konstytucyjne państwo prawa), a przypuszczalnie szczególnie przydatnym prawnikom w dobie kryzysu konstytucyjnego.

Po uwzględnieniu wskazanych racji ostateczna lista argumentów i toposów zawiera 91 pozycji. Skomentowane argumenty, toposy i schematy rozumowań prawniczych zostały uporządkowane następująco. Niezależnie od istnienia różnorodnych lokalnych relacji hierarchii normatywnej o charakterze strukturalnym (dynamicznym), materialnym (statycznym), językowo-logicznym bądź czysto aksjologicznym (zob. np. IAGua: 199n), ze względu na to, że w *Komentarzu* przyjęliśmy za teoretyczną podstawę model topiczny argumentacji prawniczej⁴ i typową dla analiz topicznych metodę prowadzenia analiz w „problemowym” układzie *bottom-up*⁵, nie wchodził w rachubę żaden generalny sposób hierarchicznego uporządkowania analizowanych argumentów i toposów. Z podobnych powodów zrezygnowaliśmy z próby ogólnej klasyfikacji komentowanych argumentów, pomimo że pewne klasyfikacje toposów są dostępne (zob. np. Balkin 2018: 186n; Kreuzbauer 2008: 74n). Skorzystaliśmy natomiast z tego, że wiele z nich ma naturę konstytucyjną, przez co „szkieletem” dla przyjętej kolejności ich przedstawienia stały się przepisy Konstytucji RP, wprost wyrażające zasady i reguły prawne, które uczyniliśmy przedmiotem naszych zabiegów komentatorskich. I tak – z jednym wyjątkiem⁶ – ten pozytywnoprawny, konstytucyjny

⁴ Szerzej zob. wyżej, esej Holocher: 43n, wraz z cyt. tam literaturą.

⁵ Por. wyżej, *Wprowadzenie*: 26.

⁶ Ten wyjątek stanowi umiejscowienie toposu wynikającego wprost z art. 88 Konstytucji (→7: „*Lex non obligat nisi promulgata*”), spowodowane względami merytorycznymi. Argument ten znajduje bowiem swe uzasadnienie m.in. w zasadzie demokratycznego państwa prawnego (→3) i powiązanej z nią zasadzie pewności prawa (→6).

„szkielet”, powielający kolejność przyjętą w Konstytucji RP, stanowią argumenty i toposy wyrażone w jej następujących artykułach:

- art. 1 – „Zasada dobra wspólnego” (→2);
- art. 2 – „Zasada demokratycznego państwa prawnego” (→3) i „Argument ze sprawiedliwości społecznej” (→11);
- art. 7 – „Zasada legalizmu” (→46);
- art. 8 ust. 1 – „Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją” (→54) i „Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa” (→57);
- art. 9 – „Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym” (→58);
- art. 10 – „Zasada podziału władzy” (→61);
- art. 30 – „Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw” (→62);
- art. 31 ust. 3 – „Zasada proporcjonalności”, „Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw” i „Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka” (→63–65);
- art. 32 – „Zasada równości” (→67);
- art. 42 ust. 1 – „*Nullum crimen, nulla poena sine lege*” (→71);
- art. 42 ust. 3 – „Domniemanie niewinności” (→73);
- art. 45 – „*Audiatur et altera pars*” (→79);
- art. 84 – „*Nullum tributum sine lege*” (→91).

Strzałka (→...) odsyła do numerów porządkowych poszczególnych pozycji *Komentarza*.

Natomiast pozostałe argumenty i toposy uporządkowane zostały przeważnie w oparciu o relację uzasadnienia lub treściowej bądź aksjologicznej współzależności wobec argumentów, stanowiących konstytucyjnoprawny „szkielet” *Komentarza*. Dlatego po „Zasadzie demokratycznego państwa prawnego” (→3) znajdujemy argumenty i toposy na jej podstawie konstytucyjnie uzasadniane bądź silnie do niej nawiązujące (→4–10). Następnie po „Argumentie ze sprawiedliwości społecznej” (→11) zostały umieszczone toposy o dużej wadze moralnej, niewątpliwie funkcjonalnie pokrewne ze sprawiedliwością (→13–19). Do zasady demokratycznego państwa prawnego nawiązuje również założenie racjonalnego prawodawcy (→20) i powiązane z nim klasyczne kanony redagowania i wykładni tekstów prawnych (→21–40), które ponadto cechuje daleko posunięta

wzajemna korespondencja (por. Wronkowska, Zieliński 1985). Po nich następują równie klasyczne argumenty walidacyjne (głównie tzw. reguły kolizyjne), także przynajmniej pośrednio związane w płaszczyźnie uzasadnienia z założeniem racjonalnego prawodawcy (→41–45). Po „Zasadzie legalizmu” (→46) i „Nakazie wykładni prawa w zgodzie z konstytucją” (→54) znajdujemy argumenty i toposy funkcjonalnie z nimi powiązane – odpowiednio →47–53 oraz →55–57. „Nakazowi (zasadzie) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym” (→58) towarzyszą dwa toposy (→59–60), zaś „Argument *a fortiori*” (→66) następuje po „Zasadzie proporcjonalności” i dwóch zakazach „prawnocłowiecznych” (→63–65), wprost wynikających z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Natomiast po konstytucyjnej „Zasadzie równości” (→67) w *Komentarzu* umieszczono trzy toposy prawnicze (→68–70), jak się wydaje, funkcjonalnie i aksjologicznie z tą zasadą związane. Wreszcie fundamentalna reguła odpowiedzialności karnej „*Nullum crimen, nulla poena sine lege*” (→71) otwiera ostatnią część *Komentarza*, w której znajdują się argumenty i toposy prawne oraz prawnicze należące do innych niż prawo konstytucyjne gałęzi prawa⁷ – materialne i procesowe toposy karnistyczne, cywilistyczne i administratywistyczne (→71–91).

Dla komunikatywności oraz maksymalnej jasności przekazu wyników przeprowadzonych badań komentarzom do poszczególnych argumentów i toposów prawniczych nadano jednolitą formę. W ich tytułach podano najbardziej naszym zdaniem adekwatną, podstawową nazwę komentowanego argumentu. Następnie w punkcie pierwszym każdego komentarza (FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE) wskazano spotykane w orzecznictwie i literaturze przedmiotu nazwy toposów wyrażających tę samą ideę, co ich wersje podstawowe, oraz – niekiedy – nazwy tych argumentów, które artykułują idee pokrewne, podobne lub ściśle powiązane. W punkcie drugim komentarza (ISTOTA) w formie definicyjnej krótko objaśniamy prawny sens komentowanego argumentu. Często syntetycznie tłumaczymy także sposób jego działania i najważniejsze funkcje w argumentacji prawniczej. Ponadto omawiamy sens i działanie formuł alternatywnych i pokrewnych, wskazanych w poprzednim punkcie, uwypuklając ewentualne różnice istotowe, zakresowe i konsekwencyjne w stosunku do wersji podstawowej. W punkcie trzecim (UZASADNIENIE) przedstawiamy

⁷ Aczkolwiek niektóre z nich są też wprost wyrażone w Konstytucji: „Domniemanie niewinności” (→73), „*Audiat et altera pars*” (→79) oraz „*Nullum tributum sine lege*” (→91).

rezultaty analiz uzasadnień komentowanego argumentu, które już zostały sformułowane w orzecznictwie i literaturze przedmiotu, a także rozważamy nowe, możliwe sposoby jego uzasadnienia. Po pierwsze wyjaśniamy, czy dany topos jest spożytywizowany; czy można ustalić jego bezpośrednią (przepis prawa – polskiego, europejskiego, międzynarodowego?) lub pośrednią (przepis Konstytucji RP powoływany w orzecznictwie TK lub innych sądów?) bazę normatywną. Podajemy również analityczne uzasadnienie komentowanego toposu; wskazujemy typowe argumenty uzasadniające, zazwyczaj wykorzystywane do jego wsparcia w orzecznictwie i doktrynie prawniczej. Po drugie przedstawiamy możliwe ogólne uzasadnienie aksjologiczne komentowanego argumentu, mogące znaleźć zastosowanie przede wszystkim w jego wykładni na płaszczyźnie aksjologicznej⁸. Wreszcie po trzecie podajemy konstytucyjne uzasadnienie toposu, identyfikując normy konstytucji go wspierające, wraz ze stosownymi przykładami judykatów. Ten punkt komentarza wydaje się szczególnie ważny, ponieważ dopiero uwzględnienie ogólnego kontekstu aksjologicznego oraz konstytucyjnego komentowanych argumentów pozwala ukazać, jak wartości i normy konstytucyjne „promieniują” na cały system prawa, uzasadniając poszczególne toposy i argumenty prawnicze oraz wyznaczając kierunki ich właściwej dla konstytucyjnego państwa prawa, prokonstytucyjnej i prowolnościowej interpretacji prawa stanowionego. W punkcie czwartym (RODOWÓD I EWOLUCJA) krótko przedstawiamy pochodzenie danego toposu oraz, zazwyczaj bardzo syntetycznie, jego ewolucję, ze szczególnym uwzględnieniem polskiej kultury prawnej. Potem, w punkcie piątym (PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA), cytujemy fragmenty orzeczeń sądów polskich i europejskich, ukazujące użycie komentowanego argumentu w praktyce⁹. Ich wybór podyktowany jest

⁸ Warto w tym kontekście odnotować, że postulaty wyodrębnienia „wykładni aksjologicznej” są już od pewnego czasu formułowane w polskiej teorii prawa przez Kordele (zob. Kordela 2014, 2017). Należy jednak podkreślić, że do jej koncepcji wykładni aksjologicznej w *Komentarzu* bezpośrednio nie nawiązujemy, chociaż podzielamy pogląd o przydatności wyodrębnienia wykładni aksjologicznej prawa.

⁹ W tym miejscu warto zarekomendować wcześniejsze prace, zawierające liczne przykłady orzeczeń ilustrujących poszczególne zasady konstytucyjne oraz toposy prawne i prawnicze, ugruntowane w polskiej kulturze prawnej: zbiory orzeczeń trybunalskich i sądowych pod red. M. Domagały, J. Podkowika i M. Zubika (Zubik 2011; Domagała, Podkowik, Zubik 2018) oraz poświęcone wykładni komentatorskie opracowania L. Morawskiego (WOSKom i ZWP).

kryterium poprawności i zgodności z ustalonymi we wcześniejszych punktach istotą i uzasadnieniem komentowanych toposów; jest to więc wybór w pewnym stopniu subiektywny, ukazujący przede wszystkim te przykłady zastosowania, które oceniamy jako wzorcowe, godne naśladowania. W punkcie szóstym (CHARAKTERYSTYKA) prezentujemy teoretycznoprawną charakterystykę komentowanego argumentu, w szczególności (choć nie tylko) rozważając jego naturę w świetle klasycznego już rozróżnienia reguł i zasad prawnych¹⁰ oraz właściwych im sposobów stosowania (subsumpcja–analogia–ważenie). Punkt siódmy (KRYTYKA) zawiera streszczenie najważniejszych głosów krytycznych wobec komentowanego toposu oraz – w niektórych przypadkach – wskazanie typowych argumentów przeciwnych, używanych w argumentacji sądowej lub dogmatycznoprawnej. Przedostatni, ósmy punkt komentarza (REKOMENDACJA/ WSKAZÓWKI) zawiera praktyczne, argumentacyjne zalecenia dotyczące posługiwania się danym argumentem w dyskursie prawniczym, wynikające z wcześniej przedstawionych analiz. Warto odnotować, że te rekomendacje i wskazówki zakładają przyjęty w publikacji kontekst teoretyczny – teorię konstytucyjnego państwa prawa, w związku z czym nie mają zazwyczaj charakteru czysto dogmatycznego. Wreszcie w punkcie dziewiątym (ARGUMENTY POWIĄZANE) zwracamy uwagę na te pozycje *Komentarza*, w których omówiono argumenty pozytywnie (bądź – rzadziej – negatywnie) powiązane, zwłaszcza w kontekście uzasadnienia, z rozważanym toposem. W LITERATURZE wymienione są zaś pozycje wykorzystane w trakcie analiz, z pominięciem tych ważnych opracowań, które – z uwagi na ich częste powoływanie – znalazły się w *Wykazie skrótów*¹¹.

Jak już kilkakrotnie zaznaczyliśmy, przedstawione komentarze zostały opracowane na wspólnej bazie metodologicznej, łączącej elementy analitycznej teorii prawa, szczególnie retoryczno-topiczny model argumentacji prawniczej, z teorią i dogmatyką prawa konstytucyjnego, oraz w jednolitym kontekście teoretycznym konstytucyjnego państwa prawa. Nie oznacza to jednak ich wzajemnej spójności; wręcz przeciwnie, takie oczekiwanie byłoby zgoła nieuzasadnione, zważywszy na sposób, w jaki argumenty i toposy prawnicze współtworzą topiczny system normatywny w postaci „otwartego i elastycznego systemu prawa”¹²,

¹⁰ Szerzej zob. wyżej, esej Araszkiewicza: 99n, wraz z cyt. tam literaturą.

¹¹ Por. wyżej, 11–22.

¹² Szerzej zob. wyżej, esej Holocher: 46–47.

przeciwstawianego hierarchicznie uporządkowanemu, zamkniętemu systemowi prawa, budowanemu wedle wzorców dedukcyjnych przez zwolenników pozytywizmu prawniczego rodem z XIX w. Dlatego nie powinno dziwić, że o ile komentarze do poszczególnych argumentów i toposów są „wewnętrznie” spójne (a przynajmniej taką mamy nadzieję), to nie są spójne „zewnątrznie”, między sobą. To drugie jest wykluczone przez topikę (tj. naukę o toposach) i – nie zawahamy się dodać – przez zdrowy rozsądek.

W tym miejscu pragniemy jeszcze raz serdecznie podziękować za merytoryczną pomoc udzieloną nam przez Panów Profesorów Andrzeja Mączyńskiego, Piotra Kardasa, Andrzeja Światłowskiego i Wojciecha Jakimowicza, z którymi skonsultowane zostały treści komentarzy do cywilistycznych, karnistycznych oraz administratywistycznych argumentów i toposów prawnych, a także do niektórych argumentów luźniej z tymi gałęziami prawa związanych (→15–17, 19, 24, 26, 39, 68 i 71–91). Dzięki ich uwagom krytycznym liczba niedociągnięć w tych komentarzach znacznie zmalała.

Na koniec dwie uwagi okołoredakcyjne. W trakcie analiz wyszło na jaw, że ze względów redakcyjnych, a niekiedy także merytorycznych, komentarze do niektórych argumentów i toposów prawnych powinny zostać „scalone”, a do innych – „rozcłunkowane”. Przykładowo zakazy wykładni synonimicznej i wykładni homonimicznej, składające się na argument zwany „regułą konsekwencji terminologicznej”, zostały łącznie omówione w formie skondensowanej we wspólnym komentarzu (→25)¹³; z kolei argument z autorytetu, skądinąd bardzo często pojawiający się w orzecznictwie sądowym, został rozbity na jego dwie najbardziej popularne postacie, tj. „Argument *ab exemplo*” (→52) i „Argument z poglądu dominującego” (→53), przez co w *Komentarzu* sam wprost się nie pojawia. Dodajmy jeszcze, że w celu wskazania autorów poszczególnych haseł pod każdym komentarzem umieszczono ich inicjały, przy czym pogrubieniem oznaczono autora głównego, który odpowiadał za przygotowanie projektu komentarza do danego argumentu bądź toposu.

¹³ Inne przykłady „scalenia” stanowią następujące pozycje *Komentarza*: „Zakaz wykładni rozszerzającej/zwążającej” (→48), „Zasada pierwszeństwa wykładni językowej” (→51), obejmujący również zasadę subsydiarności wykładni systemowej i funkcjonalnej, oraz „Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją” (→54), obejmujący nakaz wykładni prokonstytucyjnej – jeden z najważniejszych argumentów prawnych w konstytucyjnym państwie prawa.

[LITERATURA] *J.M. Balkin* (2018), *Arguing About the Constitution: The Topics in Constitutional Interpretation*, CC 33/2, 145–260; *M. Domagała, J. Podkowik, M. Zubik* (2018), *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz SN i NSA*, Warszawa; *A. Kacprzak, J. Krzynówek, W. Wołodkiewicz* (2011), *Teksty 86 inskrypcji wraz z komentarzem*, w: *Reglur*, 25–140; *M. Kordela* (2014), *Wstęp metodologiczny do wykładni aksjologicznej*, w: *J. Czapska, M. Dudek, M. Stępień* (red.), *Wielowymiarowość prawa*, Toruń, 28–48; *taż* (2017), *Aksjologiczna wykładnia prawa*, AUWr 3791, *Przegląd Prawa i Administracji CX*, 149–158; *G. Kreuzbauer* (2008), *Topics in Contemporary Legal Argumentation: Some Remarks on the Topical Nature of Legal Argumentation in the Continental Law Tradition*, *ILog* 28/1, 71–85; *J. Stelmach* (2003), *Kodeks argumentacyjny dla prawników*, Kraków; *G. Struck* (1971), *Topische Jurisprudenz. Argument und Gemeinplatz in der juristischen Arbeit*, Frankfurt am Main; *J. Winczorek* (2016), *Redundancy of Redundancy in Justifications of Verdicts of the Polish Constitutional Tribunal*, *ILog* 36/3, 371–394; *S. Wronkowska, M. Zieliński* (1985), *O korespondencji dyrektyw redagowania i interpretowania tekstu prawnego*, SP XXVI/3–4, 301–327; *M. Zubik* (red.) (2011), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, wyd. 2, Warszawa.

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

